

G. M. Andrejevová: *Sociální psychologie*. Praha, Svoboda 1984, 400 s.

Na první pohled by se mohlo zdát, že překlad vysokoškolské učebnice G. M. Andrejevové „Sociální psychologie“ je jen novým důkazem ne zcela ujasněné ediční politiky Sociologické knihovny, vydávané pražským nakladatelstvím Svoboda; zasvěcený čtenář, sledující už téměř dvacet let její produkci, mohl totiž důvodně nabyt dojmu, že knižnice občas (snad pro nedostatek skutečně sociologických textů) tiše supluje i neexistující obdobnou řadu psychologickou. Z velké části tomu tak bylo i u předcházejícího jejího titulu, který recenzujeme na jiném místě našeho Sborníku. Dodejme tedy hned, že podobné zdání obstojí u této nové publikace skutečně jen na první pohled; po bližším seznámení uzná její oprávněné místo ve „své“ knižnici snad i ten nejrigoróznější sociolog.

Důvodem pro toto tvrzení je zřejmá skutečnost, že autorka chápe obsah své disciplíny zásadně jinak, než jak jsme u „tradiční“ sociální psychologie zvyklí. Pro překlad takové tradice nemusíme chodit daleko, shodou okolností vyšla před čtrnácti lety ve stejné knižnici kniha jiného autora se stejným titulem (J. Nakonečný: *Sociální psychologie*, Praha, Svoboda 1970), v níž se sociální psychologie definuje jako věda, která „... zkoumá psychologické účinky interperzonálních vztahů, davových, skupinových a kulturních faktorů na osobnost jedince“. Sociálně vystupovalo v tomto pojetí vždy na druhém místě, jako vnější, na jedinci nezávislý faktor, jako určitý druh externích tlaků, s nimiž se jedinec musí vyrovnat; předmětem výkladu sociální psychologie byly z tohoto hlediska způsoby takového vyrovnávání. Autorka jednoznačně považuje takový přístup za ochuzující, ne-li přímo deformující samu podstatu disciplíny; jeho logickým vyústěním je totiž podle ní „obsese“ malými skupinami, jak je to typické pro současnou západní sociální psychologii, zatímco psychologické charakteristiky velkých sociálních skupin, psychické stránky celých společenských procesů zůstávají zcela nepovšimnuty.

Anebo jinými slovy: Jestliže sociální psychologie vzniká na rozhraní sociologie a psychologie jako „rodíčovských“ disciplín, musíme při vymezení jejího předmětu obě východiska respektovat a nedefinovat jej pouze cestou „od osobnosti“, nýbrž i cestou „od společenských procesů“. Autorka nevytlačuje z hranic sociální psychologie její „tradiční“ náplň (i když ji vzhledem k její provenienci velmi kriticky reflektuje), vehementně však především připomíná ty aspekty a úkoly disciplíny, které mají na tomto poměří — alespoň za současného stavu našeho vědění — přece jen bližší sociologii. Značnou část své práce tak věnuje relaci mezi objektivními společenskými vztahy a jejich vnějškovou realizací v konkrétních interperzonálních vztazích; právě tento moment je pro pojetí ústřední, právě zde se setkává bezprostředně sociální a psychologické. Odtud pak vyplývá i autorčin důraz na velké skupiny: „Bohatství metodik výzkumu různých procesů v malých skupinách často kontrastuje s absencí podobných metodik například pro výzkum psychologického charakteru tříd, národů a skupin podobného druhu... Avšak sociální psychologie, v níž by chyběl oddíl o psychologii velkých skupin, zřejmě vůbec nemůže pretendovat na to, aby byla sociální psychologií v přesném významu tohoto slova“ (str. 189). Důvod je — podle autorky — zřejmý; ať už je role malých skupin v procesech formování osobnosti jakkoli velká, historicky konkrétní sociální normy, hodnoty, postoje a potřeby vznikají na základě historické zkušenosti především skupin velkých. Proto je nezbytné, aby se sociální psychologie zabývala právě sociálně psychologickou analýzou velkých sociálních skupin, masových procesů a sociálních hnutí. Proto v ní má nezastupitelné místo psychologie tříd, etnických skupin atd.

Autorka nezakrývá, že její stanovisko nemá monopolní postavení ani v užším kontextu samotné sovětské psychologie. Plasticky připomíná historii sovětských diskusí na toto téma a přiznává: „Zůstává mimo pochybnost, že zdaleka ještě není vše vyřešeno. Jako určitý kompromis vznikl stav, že dnes v SSSR existují dvě (sociální) psychologie, jedna která je spjata především se sociologickou problematikou, a druhá, která je spjata spíše s problematikou psychologickou“ (str. 28). I když takové zdvojení vyvolává řadu komplikací, není nezdůvodněnou ztrátou času, přesnější formuluje neřešené úkoly a nutí současně uvědomovat si vlastní možnosti a prostředky.

A jestliže jsme práci G. M. Andrejevové charakterizovali jako netradiční obsahem, platí to i o její formě. Řekli jsme, že její „Sociální psychologie“ je vysokoškolskou učebnicí; autorka však hned v úvodu upozorňuje, že jde ve skutečnosti spíše o přehled všech sporných, diskusních otázek než o úhrn toho, co je v její vědě už bez-

podmínečně prokázáno a stabilizováno. Avšak „... není třeba se obávat, že by takový postup kompromitoval vědu. Spíše naopak, každá reflexe vždycky znamená určitou úroveň zralosti vědecké disciplíny“ (str. 8).

Kniha G. M. Andrejevové vyvolá pravděpodobně také u nás různé soudy a ne všechno z jejího výkladu budeme beze zbytku akceptovat. Už touto schopností vyvolat polemiku je však nesporně sympatická, a svým pojetím, zdůrazněním sociologických kořenů sociální psychologie, je pro sociologa sympatická dvojnásobně. A tak snad jedinou vadu na kráse u tohoto nového svazku Sociologické knihnice můžeme najít v graficky a barevně nepřilíš přitažlivé obálce a v další (už třetí!) změně edičního symbolu. Nebo že by také tato vnější podoba publikace sledovala námi několikrát zdůrazněnou netradičnost?

Pavel Pácl

Ivo Možný: Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů, Brno. UJEP 1983, 190 s.

Práce brněnského autora I. Možného je monografickým zpracováním výsledků několika dílčích úkolů státního plánu ekonomického výzkumu, řešených autorem v průběhu 6. pětiletky. Opírá se o empirická data různé úrovně — od údajů ze sčítání lidu, přes censovní data, až po materiál získaný širokým empirickým šetřením provedeným u 350 rodin (250 rodin vysokoškoláků a 100 rodin dělnických).

Autor má za to, že studium dvoukariérových rodin — které byly v nedávné minulosti spíše výjimkou, ale u nichž lze předpokládat, že v nejbližší budoucnosti budou tvořit i kvantitativně významnou sociální kategorii — může přispět některými poznatky univerzálnějšího charakteru k poznání vývoje rodiny vůbec. Již v současnosti jsou dvoukariérové rodiny nejen sociologickým, nýbrž i sociálním problémem. Tato skutečnost zvyšuje „společenskou objednávku“ po zkoumání dané populační skupiny.

Metodologicky pojímá autor problematiku systémově, tj. nechápe rodinu dvou vysokoškolsky vzdělaných partnerů jen jako problém ženy, ale i muže a děti; zároveň má za to, že to není jen problém fungování instituce rodinné, ale i instituce pracovní. Studium dvoukariérových rodin je z hlediska teorie i jejího přispění společenské praxi smysluplné jen tehdy, pomůže-li osvětlit nejen otázku, jak kvalifikované zapojení žen do sféry práce modifikuje tradiční rodinné struktury, ale i to, jak aktuální stav rodinných struktur a rovnoprávné zapojení žen do světa práce modifikuje charakter práce. Při tom autor implicitně předpokládá, že rodina s oběma vysokoškolsky vzdělanými manželi je předzvěstí i obecných vývojových změn rodiny.

Druhá kapitola práce se zabývá ekonomikou rodiny jako sociálního mikrosystému. Pozornost je věnována statickým i dynamickým aspektům ekonomického rozhodování rodiny. Z analýzy empirických dat autor vyvozuje, že ani rodiny dvou vysokoškolsky vzdělaných manželů se u nás zatím nestávají dvoukariérovými. Stále i v těchto rodinách zůstává „ženský vklad“ o něco větším dílem obrácen dovnitř rodiny. Při tom si žena zachovává relativně nezávislý, na pracovním zařazení založený status, často za cenu malé rodiny s jedním dítětem.

Další kapitola rozebírá dělbu práce v rodině. I když z nepřímých ukazatelů lze soudit, že v rodinách vysokoškoláků postoupil vývoj ve směru oslabení ekonomické funkce rodiny nejdále, neznamená to, že by tato funkce ztratila na váze — spíše se jen vnitřně změnila. Přes egalitární model vztahů, akceptovaný oběma manželi, nadále zůstává rozdělení na „mužské“ a „ženské“ práce a u rozhodujícího podílu párů, resp. obou partnerů je chápáno jako správné a funkční. Sféra dělby práce je v mnoha rodinách prostorem trvalého napětí (každé páté manželství sledovaného vzorku funguje s obustranným vědomím manželů, že muž by měl v domácnosti dělat více). Je otázkou, zda toto rozdělení rolí je důsledkem inerce rodinných struktur nebo zda je to objektivní výraz skupinových zájmů rodiny, jež vycházejí nejenom z funkce zabezpečovací, ale i reprodukční a socializační.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na roli ženy ve sféře rodiny a sféře práce, s historickým exkursem o pronikání žen do společenského pracovního procesu. Z psycho-